

הסכם שמיים פתוחים, הסכם החקלאות, פרויקט הורייזן 2020 ועוד, קיים הרובד הפוליטי הכולל מחלוקת בעניין שטחי ישראל לאחר שנת 1967 (Pardo & Zemer, 2011) וכן הרובד המשפטי המשלב היבטים של אימוץ חקיקה אירופית בידי ישראל, לצד פרסום פסיקה אירופית בזיקה לישראל (פסיקת בריטה, 2010; פסיקת יין פסגות, 2019). אך האם מחקר היחסים בין הצדדים קיבל מבט מעמיק בדבר חשיבותו של תפקיד הקהילות היהודיות באירופה לפרויקט האינטגרציה של האיחוד האירופי בכלל, ולישראל בפרט? האם יש בקהילות היהודיות יתרונות אסטרטגיים כדי להביא לשיפור ולשינוי יחסי אירופה וישראל? היהודים במאה ה־20 היוו את תמצית העיקרון הקוסמופוליטי במערב אירופה ואת הבסיס האינטלקטואלי – גרסה מרוכזת של רוחניות קהילתית (Kundera, 1984). האייקוניות של יהודי אירופה מהווה חלק מהנרטיב של האיחוד האירופי.

ספרם של פרופ' שרון פרדו וד"ר הילה זהבי על תרומת הקהילות היהודיות לאינטגרציה באירופה מבקש לתת פרספקטיבה נוספת, המדגישה את מהותה של הקהילה היהודית שלא זוכה למבט מעמיק בהיבט ממסדי תחת הפריזמה של מדיניות האיחוד האירופי. הספר בנוי כמקבץ מאמרים של חוקרים מישראל ושל חוקרים ובעלי תפקידים דיפלומטיים מאירופה. עורכי הספר סבורים כי היהודים באירופה במאה הנוכחית הם לשד העיקרון הקוסמופוליטי ומשמשים דבק אינטלקטואלי באירופה – רכיב אינטגרטיבי במהותו של האיחוד האירופי שיש לעשות בו שימוש אסטרטגי (עמ' 4). הקהילות היהודיות נחשבות לניחוח האירופי החדש לאחר מלחמת העולם השנייה – אירופה שסימלה עידן של גלובליות, של אנטי־נציונליזם, של כינון סדר ליברלי חדש (עמ' 2).

הספר מחולק לשלושה חלקים. החלק הראשון מנתח אתגרים במציאות הנוכחית ודן בהשפעות הקהילות היהודיות ותרומתן על היבטים בזירת הפנים והחוץ, לרבות דמוגרפיה, אנטישמיות ופופוליזם בעידן המודרני. החלק השני של הספר דן בניתוח רב־ממדי של היהדות כחלק מהזהות האירופית – מה אירופה מייצגת עבור הקהילות היהודיות ומה הקהילות מייצגות עבור אירופה. החלק השלישי מוקדש ליהודים חלוצים שתרמו לפרויקט האינטגרציה מבפנים – פרק שזכה לכינוי המטאפורי "גיבורים עלומים" – יהודים שכל אחד בדרכו תרם להיבט הקוסמופוליטי האירופי, ביניהם ולטר רתנאו שכיהן כשר החוץ היהודי היחידי בתולדות גרמניה בתקופת רפובליקת ויימאר, פריץ באואר, משפטן ומהגר גרמני יהודי אשר במו ידיו הגן על שלטון החוק ועל זכויות אדם, עת תבע את הזכות להתנגד למדינה שמפירה זכויות אדם, ואשר בזכותו השואה הפכה להיות

על חשיבות קהילות יהודי אירופה לפרויקט האינטגרציה של האיחוד האירופי בזירה הבינלאומית: יחסי ישראל והאיחוד האירופי מזווית פנים־אירופית

יובל ריינפלד

Sharon Pardo & Hila Zahavi, Editors,
The Jewish Contribution to European Integration
Lexington Books
2020
196 עמודים

קהילות יהודי אירופה מאפשרות מבט מחקרי על קהילות אשר להן ממדים רבים והשפעה על ישראל ועל קהילות אחרות בעולם – בתוך הזירה האירופית ומחוצה לה – בזירה הכלל־עולמית. קהילות יהודי אירופה מנו לפני מלחמת העולם השנייה קרוב ל־60 אחוזים מכלל אוכלוסיית היהודים בעולם, וכיום הן מונות כעשרה אחוזים בלבד (כ־1.3 מיליון יהודים באירופה) (Lipka, 2015). קהילות אלו ברובן ממוקמות במדינות מרכז־מערב אירופה החברות באיחוד האירופי, שהוא בבחינת מעצמה שיש בה רכיבים ערכיים ונורמטיביים (Manners, 2002) והשפעה בינלאומית רחבה, בין היתר גם על ישראל.

לכל אורך ההיסטוריה ידעו יחסי ישראל והאיחוד האירופי עליות ומורדות, חלקן קשורות בעבר הנורא ביבשת וחלקן נבעו ממחלוקות פוליטיות במזרח התיכון, לרבות גבולות מדינת ישראל (Pardo & Peters, 2010). תולדות יחסים אלו עשויות רבדים רבים. לצד הרובד הכלכלי הכולל הסכמי סחר ושיתופי פעולה כדוגמת

חלק מהזיכרון הקולקטיבי של אזרחי גרמניה וקהילת אירופה כולה (עמ' 169). לבסוף מוקדש פרק לאחת הנשים היהודיות המשפיעות ביותר בתולדות האיחוד האירופי – סימון וייל. היא הייתה האישה הראשונה שכינה כנשיאת הפרלמנט של האיחוד האירופי, בעלת השורשים היהודיים אשר תרמה רבות לערכיות הנורמטיבית האירופית, לאינטגרציה של אירופה כולה, לקידום השלום והדמוקרטיה ולקידום הערכים. הפרק המוקדש לה לקוח מתוך נאום מחווה של נשיא צרפת עמנואל מקרון, מחודש יולי 2017 (עמ' 173).

העובדה שישראל בוחרת להתקרב בשנים האחרונות דווקא למדינות בעלות אופי פוליטי ימני רדיקלי, שחורות על דגלן פגיעה בערכי יסוד ליברליים וביניהם הזרת מיעוטים, היא כשל שמקורו במנגנון ההתקשרות בין הקהילות היהודית לבין האיחוד האירופי.

עיון בחלק הראשון של הספר חושף היבטים חשובים בקהילות היהודיות ואת השפעותיהן על אירופה – במאמרו של פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה, מומחה לדמוגרפיה של הקהילות היהודיות בעולם ולסטרטגייתן. הוא מתייחס לחשיבות הדמוגרפיה של יהודי אירופה בעשורים האחרונים ומצביע על צמיחה ויציבות של הקהילות היהודיות במערב אירופה (שהיקף אוכלוסייתן גדול כיום ממדינות כמו מלטה, קפריסין ולוקסמבורג), ועל קיטון משמעותי של הקהילות היהודיות במזרח אירופה (עמ' 34). שינויים אלה מקורם במעברים קיצוניים במערכת הפוליטית האירופית במיוחד, עת הוקם האיחוד האירופי לצד פירוקה של ברית המועצות. תמורות פוליטיות אלו לא רק השפיעו עמוקות על היבט ההזדהות של הקהילות היהודיות, אלא גם תרמו בסופו של דבר לטשטוש הסגרגציה בין היהודים לאוכלוסייה כולה (עמ' 41).

פרופ' דני פילק מציג במאמרו מבט על הפופוליזם במסגרת היבט המיעוטים באירופה. טענתו היא שהימין הרדיקלי מהווה ריאקציה פוליטית בולטת לפחד מפני יהודים ומיעוטים נוספים באירופה. בשלושת העשורים האחרונים חלה עלייה וצמיחה של מפלגות פופוליסטיות. פרופ' פילק סבור שמיעוטים הם חלק מהנרטיב האירופי החל מימי המאה ה-16, המהפכה הצרפתית, מלחמת העולם השנייה, ההכרה האוניברסלית בזכויות אדם וההכרה בזכויות אלו כקולקטיביות במאה ה-20, וכלה בגל הפופוליזם העולה בעת האחרונה ומשיב לחיים את העיונות כלפי מיעוטים, שנדמה כי נשכחה (עמ' 47).

הפרק האחרון של חלק זה נכתב על ידי אנדרס באנת' (Andras Baneth) והוא נוגע לסוגיית האנטישמיות מזווית מוסדית. בעשורים האחרונים אנו עדים לכלי מדיניות מוגברת של האיחוד האירופי להדיפה ולמיגור האנטישמיות באירופה, שמטרתם ליישם מאבק עיקש במאפייני העבר, לרבות מיגור דעות קדומות והפליה. המדיניות החברת באיחוד האירופי מפעילות כיום מערך חקיקה התואם לאמנת האיחוד ומבקשות לקדם סובלנות, שוויון והגנה על מיעוטים. למרות זאת באנת' סבור שאנטישמיות עודנה חיה ובוועטת ומיגור אנטישמיות אינו בידי מוסדות האיחוד בלבד, ויש קושי למגר אנטישמיות מהתפיסה של אזרחי אירופה. זווית זו באה לידי ביטוי בעיקר בעיתות משבר, כפי שאנו עדים לכך עתה, שעה שמשבר המגפה הכלל-עולמית מגביר אנטישמיות כלפי מיעוטים (עמ' 67).

ניתוח החלק השני של הספר ממחיש את חשיבות הקהילות היהודיות לפרויקט האינטגרציה האירופית, תוך מבט מעמיק על יהדות צרפת, יהדות ספרד ויהדות הונגריה, לצד חשיבות הקהילות היהודיות לפרויקט האינטגרציה באופן גלובלי והיסטורי. ד"ר דב מימון טוען במאמרו כי מאז אמנציפציה המיעוטים בצרפת בסוף המאה ה-18, עת קיבלו היהודים בצרפת שוויון אזרחי-פוליטי מלא ונקי מהגבלות משפטיות, יהודים החלו יותר ויותר לתרום את חלקם בחברה הרחבה, תוך שהם נטמעים באתוס האירופי החילוני-ליברלי. מימון מציע מודל המאפשר לקהילה היהודית באירופה לשמור על ערכי הקהילה, לצד השתלבות בחברה הרחבה (עמ' 80). השגריר לשעבר אלווארו אלבסטה (Alvaro Albacete) הוא דיפלומט ספרדי הדן ביהדות ספרד. מאמרו מציג ניתוח על אודות צאצאי יהדות פורטוגל וספרד, כדוגמה לטריטוריה שבה חיו יחד באירופה ולאבולוציה של יהדות ספרד בזיקה לאירופה כולה, תוך התייחסות לאירועי מפתח היסטוריים בספרד. יהדות ספרד מספקת נקודת מבט על האופן שבו אירופה המוסדית תופסת את יהדות אירופה (עמ' 99).

ההיסטוריונית ג'נט קרקש (Janet Kerekes) בוחנת את התמורות של התבוללות יהודי-הונגריה בשתי תקופות. האחת היא תקופת האמנציפציה האוסטרו-הונגרית בין השנים 1867-1920, השנייה היא העידן הקומוניסטי בהונגריה. יהודי הונגריה יצרו אתגר של ממש עבור האיחוד האירופי כולו ועבור ישראל. ראשית, מרבית יהודי הונגריה יושבים בבודפשט ומהווים את הריכוז הגבוה ביותר של יהודים במרכז/מזרח אירופה; שנית, הם מסמלים את האינטגרציה האירופית כמיקרוקוסמוס שבו יהודים מסתובבים ללא חשש (בתי כנסת פתוחים לקהל הרחב, ללא צורך באבטחה) (עמ' 101).

שיצמיח באופן הדדי תמורות לשני הצדדים, ואירופה תוכל לבסס את יחסיה עם ישראל ואת אחיזתה במזרח התיכון, ובפרט ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני. חיזוק היחסים עם ישראל יסייע לשיפור היחסים בין הקהילות היהודיות והמוסלמיות באירופה, באופן שיוכל לחלחל לזירת המזרח התיכון. הקהילות היהודיות יכולות לסייע בשיפור המאבק באנטישמיות, שכאמור נמצאת בעלייה תלולה בשנים האחרונות, והן יכולות גם להשפיע על קהילות יהודיות נוספות ברחבי העולם ולהטמיע ערכי קהילה ברחבי העולם. עורכי הספר סבורים כי לצורך ייעול, על הקהילות באירופה להקים ארגון פוליטי שיפעל בהלימה עם מנגנון מוסדות האיחוד האירופי, כאשר תפקיד מוסדות הקהילות היהודיות יהיה לקשר בין מוסדות האיחוד לבין הקהילות היהודיות (עמ' 180).

אנו מזהים התקרבות של ממשלת ישראל לממשלות מהצד הימני של האיחוד האירופי, כדוגמת יחסיה החמים עם ממשלת הונגריה והעומד בראשה ויקטור אורבן, שפוגע במיעוטים והתיר חקיקת חוק בהונגריה המטיל מגבלות חופש ביטוי על התקשורת. דוגמה נוספת היא היחסים החמים בין ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו לבין מילוש זמאן נשיא צ'כיה, שב־2017 ערך מסיבת עיתונאים נגד חופש הביטוי ובה הצטלם עם רובה קלצ'ניקוב מזויף שהוטבע בו הכיתוב "בשביל עיתונאים" (Oppenheim, 2017). זו התקרבות מדאגה עבור ישראל, המנוגדת לערכים וליסודות שעל בסיסם היא הוקמה, ובראשם הגנה על מיעוטים. לפופוליסטים מהצד הימני רדיקלי יש נטייה לסנגר על מדינת ישראל ולראות בה בעלת ברית, ודאי כאשר מדובר ב"אסלאמיזציה של אירופה". התופעה המעניינת שמתרחשת לנגד עינינו היא שמפלגות ימניות בישראל משתפות פעולה באופן מלא עם מדינות שבהן הפגיעה במיעוטים הולכת וגוברת, מדינות שבהן שיעור הכחשת השואה הוא מהגבוהים בעולם (Mautner, 2018). לא לחינם ממשלות מן הצד הימני האירופי עלולות "להתקיל" את ישראל, כפי שראינו לא מכבר בעניין חוק השואה הפולני, עת ממשלתו של מטאוש מורבייצקי הסירה כל אחריות של העם הפולני לזוועות השואה (אדרת, 2018). דווקא שברירות זו ממחישה את חשיבותן של קהילות יהודי אירופה ואת הפוטנציאל הגלום בהן כדי לפרוץ את גבולות האינטגרציה האירופית אל הזירה הבינלאומית ואל ישראל.

יובל ריינפלד הוא עורך דין ודוקטורנט במחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן-גוריון

מיכאל מרטס (Michael Mertes), המנהל לשעבר של קרן קונרד אדנאואר בישראל, דן בשואה בראי מודרני. השפעתה של השואה על הנרטיב של האיחוד האירופי היא ישירה ועקיפה בשני פרקי זמן – אחרי 1945 (תום המלחמה) ואחרי 1989. השפעת השואה מהותית להחלטות הפוליטיות והמוסריות של בעלי תפקידים באירופה. מרטס מוסיף כי גם כיום מתנהל באיחוד האירופי שיח של הכחשת השואה. במקומות רבים באירופה התרחשויות השואה נתפסות כמיתוס מופרז. בפולין 35 אחוזים מהציבור סבורים כיום כי השואה היא מיתוס, בגרמניה כ־26 אחוזים ובדנמרק 15 אחוזים (הממוצע בכל האיחוד האירופי עומד על 24 אחוזים). בעידן המודרני, שבו הימין הקיצוני באירופה עולה, לפופוליזם יש השפעה על הכחשת השואה (עמ' 122).

בפרק האחרון של החלק השני דנה ד"ר דיאנה פינטו (Diana Pinto) ביחסם העמום של היהודים כלפי פרויקט האינטגרציה. הפרק מספק פרספקטיבה שונה בשאלה על תרומת היהדות להליך האינטגרציה. פינטו סבורה שהתרומה היהודית דווקא מוגבלת, מכיוון שליהודי אירופה לא נותרה אמונה מהותית ומבוססת (עמ' 145). ספרם של פרופ' פרדו וד"ר זהבי מעניק מבט חשוב על תפקיד הקהילות היהודיות בזירה האירופית ועל השלכות מדיניות האיחוד האירופי כלפי ישראל. עורכי הספר מציגים את הערך החשוב בתרומת קהילות אלו לאינטגרציה האירופית, ואת מעורבותן באופן ישיר ועקיף. העתיד לבוא צופן לאיחוד האירופי מכשולים רבים: הפופוליזם המקצין, הברקזיט שמערער את יסודות הזירה הפנימית, הגירה הולכת וגואה, כוחות א־ליברליים ומשבר זהות (עמ' 177).

הקהילות היהודיות באירופה כמכלול מאורגנות בצורה מיושנת. לטענת עורכי הספר, עובדה זו משקפת את חוסר העקביות בין הקהילות לאיחוד האירופי עצמו, הגוף העל־הלאומי הבנוי בצורה מרובדת וחדשנית, עמוסת בעלי תפקידים ובירוקרטיה, ואת הכשל בחיבור הנחוץ בין הקהילות היהודיות לבין מוסדות האיחוד – דבר שיוכל לשפר באופן אסטרטגי את מדיניות האיחוד האירופי כלפי ישראל (עמ' 178). העובדה שישראל בוחרת להתקרב בשנים האחרונות דווקא למדינות בעלות אופי פוליטי ימני רדיקלי, שחורתות על דגלן פגיעה בערכי יסוד ליברליים וביניהם הדרת מיעוטים, היא כשל שמקורו במנגנון ההתקשרות בין הקהילות היהודיות לבין האיחוד האירופי.

עורכי הספר סבורים כי על הקהילות להיות אלו שיוזמות ומתכננות אסטרטגיית שיתוף פעולה, דבר

מקורות

- Mautner, M., (2018). Israel's recent sliding to authoritarianism and its causes. Faculty of Law, Tel Aviv University. <https://clb.ac.il/wp-content/uploads/2018/12/Mautner-Israels-Slide-to-Authoritarianism.pdf>
- Oppenheim, M., (2017, October 23). Czech president holds up replica gun marked 'for journalists' in press conference". *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/czech-parliament-ak-47-journalists-press-conference-name-and-where-it-happened-elections-media-a8014841.html>
- Pardo S., & Peters, J. (2010). *Uneasy neighbors: Israel and the European Union*. Lexington Books.
- Pardo S., & Zemer, L. (2011). Bilateralism and the politics of European judicial desire. *The Columbia Journal of European Law* 2 (spring), 263-305, (equal contribution)
- אדרת, ע', אי.פי. (2018, 1 בפברואר). הסנאט בפולין אישר את החוק האוסר לייחס לעם הפולני אחריות לפשעי השואה. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/world/europe/1.5784441>
- פסיקת בריטה (2010). <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-386/08>
- פסיקת יין פסגות (2019). *Organisation juive européenne, Vignoble Psagot Ltd v Ministre de l'Économie et des Finances* <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-363/18>
- Kundera, M. (1984, April 26). The tragedy of Central Europe. *New York Review of Books* 31, no. 7.
- Lipka, M. (2015). The continuing decline of Europe's Jewish population. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/02/09/europes-jewish-population/>
- Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms?" *Journal of Common Market Studies* 40, no. 2.